

Napsal Emil Saudek

(E*forum, 23. 10. 2019)

„Slaven, verlangt in allen öffentlichen Lokalen das Slavische Tagblatt!“ (Slované, požadujte ve všech veřejných podnicích Slavisches Tagblatt!), vyzýval na svých stránkách deník, který začal vycházet 7. listopadu 1910 ve Vídni jako Nezávislý orgán na obranu slovanských zájmů (Unparteiisches Organ zur Wahrung der slavischen Interesse), nejprve pod redakcí Chorvata Miho Jeriniće, od prosince novináře a překladatele Jaroslava Zajíčka-Horského. Slavisches Tagblatt představoval jeden z řady německojazyčných listů v monarchii orientovaný na její slovanské národnosti, jeho existence nebyla dlouhá, udržel se pouze do 13. srpna 1911. Vedle parlamentního zpravodajství a politické publicistiky přinášel četné literární ukázky, fejetony, recenze a zprávy. Česká literatura zde byla představena především díky **Emilu Saudkovi** (viz E*forum, 4. 4. 2018), který v letech 1896–1922 působil ve Vídni a vedle civilního zaměstnání bankovního úředníka se věnoval literárnímu a kulturnímu prostředkování, soustředil se přitom zejména na dva básníky, Otokara Březinu a J. S. Machara. (Na stránkách deníku nalezneme však i fejetony Jana Nerudy bez uvedení překladatele, povídku Růženy Svobodové přeloženou Johannou Krausovou či starší překlady Svatopluka Čecha od Zdenka Fuxe-Jelenského ad.) Publikačních příležitostí pro překladatele do němčiny nebylo mnoho a na přelomu prvního a druhého desetiletí je vytvářela převážně německojazyčná periodika redigovaná Čechy (Čechische Revue, Union), ve Vídni Saudek překlady a německé články publikoval jen v týdeníku Die Wage a až během války a těsně po ní pronikl i do periodik expresionistů (Die Weißen Blätter, Die Aktion, Der Daimon, Der neue Daimon, Die Initiale).

„Dále máme zde teď Slavisches Tagblatt, jehož sloupce jsou mně dokořán otevřeny,“ sdělil Saudek 21. prosince 1910 spisovatelce Růženě Svobodové. Poté zde uveřejnil překlad jejích dvou povídek, Výstřel (Der Schuss) a Dianka, ze souboru Černí myslivci (Die schwarzen Jäger, 1908), pro něž marně – i za pomoci Stefana Zweiga, Camilla Hoffmanna či Martina Bubera – hledal nakladatele v Německu a Rakousku-Uhersku. Deník Saudkovi otiskl i překlad Macharova fejetonu Benedek, článek o nejnovější tvorbě tohoto básníka nebo referát o hostování moravského divadla ve Vídni. Z této propagace jazykově české tvorby se vymyká esej, který zde vyšel na konci února 1911 s provokativním titulkem **Kulturbastard** (Kulturní bastard), v němž Saudek zpochybnil literární analýzu rozkládající uměleckou individualitu na složky a namísto škatulkování podle vnějších národních, jazykových, sociálních či politických kategorií obhajoval intuitivní celistvé nazírání uměleckého díla. Zjevem, který znejistil vžitě kategorie a předsudky, byl básník **Hugo Sonnenschein** a jeho sbírka Ichgott, Massenrausch und Ohnmacht, která aktuálně vyšla ve Vídni. „Kulturní bastard“ v ní představuje jednu z autostylizačních figur či fazetu outsiderské autostylizace (vedle

Géza, Krista, vagabunda, tuláka ad.). Sonnenschein podle Saudka představuje originální syntézu kulturních, etnických i literárních vlivů a protikladů. Jeho poezie je součástí „výbuchu v zahradě“, o němž v souvislosti s Oskarem Kokoschkou či Adolfem Loosem psal Carl S. Schorske, v Sonnenscheinově případě se však zprvu odehrával především před očima básnickových mladých přátel, většinou z Čech a Moravy, žijících ve Vídni, kteří o jeho německé poezii psali či ji překládali do češtiny (viz podrobně Dieter Wilde: Der Aspekt des Politischen in der frühen Lyrik Hugo Sonnenscheins, 2002, s. 112-144). Do tohoto okruhu patřil i Emil Saudek, který 10. října 1918 vzpomněl v časopise Lípa: „Ve společnosti Sonnenscheinově udržoval jsem čilé styky s redaktorem Dělnických Listů K. Zemanem (Ivanem Olbrachtem), jenž přijímal vždy ochotně noticky, týkající se mé propagační činnosti.“ Právě v Dělnických listech Saudek již 5. února 1910 upozornil na zkonfiskovanou sbírku Närrisches Büchel, 12. března 1915 představil v pražském deníku Čas pod titulem Vzácny dokument doby svazek Erde auf Erden, v článku Legenda o Sonkovi uveřejněném v českožidovském periodiku Rozhled 2. Ledna 1920 pojednal Sonnenscheinovu tvorbu v různých kontextech s důrazem na Die Legende vom weltverkommenen Sonka (Legenda o Sonkovi světem sešlém).

V předválečné Vídni Sonnenscheina potkával při úterních sedáncích u novináře a slavisty Jaromíra Doležala či v kavárně Central, básník navštěvoval Saudkovy i doma, Else Saudkové věnoval několik svých fotografických portrétů, na pohlednicích pozdravoval syna „Rikiho“, pozdějšího překladatele Erika Adolfa Saudka. Některé lístky také – vděčně – naznačují občasnou hmotnou podporu. Saudek také zřejmě pomáhal při organizaci literárního večera, který se konal 10. března 1913 v Beethovenově sále (Beethovensaal) v centru Vídně (předchozího roku na podzim byl hlavním pořadatelem večera věnovaného Vrchlickému), Sonnenschein tu vystoupil společně s dalším židovským německy píšícím spisovatelem z Moravy Oskarem Rosenfeldem. Saudek byl také prostředníkem mezi Sonnenscheinem a Otokarem Březinou, jehož uznání mělo význam, jak napsal Rosenfeld v recenzi sbírky Geuse Einsam von Unterwegs (Géz Samotář z Cest): „To, že jeho Géz Samotář z Cest váží více než desetiletí německé básnické manufaktury, ještě tolik neznámá. Avšak že mu takový básník jako Otokar Březina podá vstřícně svou přátelskou ruku, to už je nutné říci“ (Pester Lloyd 60, 1913, č. 82, 6. 4., s. 24-25).

Česká kritika včetně Saudka si nevšímalá Sonnenscheina jen na základě přátelských vazeb, jeho rané sbírky Närrisches Büchel i Ichgott, Massenrausch und Ohnmacht hodnotila jako určitou novou událost v dějinách české moderní lyriky. Miloslav Hýsek, který Sonnenscheina poznal rovněž ve Vídni, uvažoval (v Lidových novinách 15. 12. 1909), že Saudkův překlad Březinovy sbírky Ruce (Hände) z roku 1908 a poté Sonnenscheinova poezie inspirovaná evropskou moderní poezií od Baudelaira po české básníky (K. Hlaváček, O. Březina, St. K. Neumann, P. Bezruč, F. Šrámek ad.) znamenají nejen proměnu v česko-německé literární interakci, tyto transpozice rovněž prověřovaly uměleckou kvalitu české moderní lyriky, která napomáhá odvratu od melodické novoromantické poezie (implicitně hofmannsthalovské faktury) a vytváří originální poetiku – ta byla v kontextu šíře pojeté vídeňské umělecké scény křížící

různé jazyky a vlivy zprvu srozumitelnější spisovatelům a autorům českojazyčným, kteří se zde pohybovali kulturně i sociálně na okraji. Snad i proto byli nebývale schopni přijmout ochotně mezi sebe básníka, jenž „píše německy, rodem jest moravský žid a cítí se Slovákem“ (Nesig., Hugo Sonnenschein, Dělnické listy 23, 31. 8. 1912, č. 199, 2. příloha DL, s. [1]).

Otištění Saudkova eseje v rubrice Napsali představuje třetí vydání: delší pasáž byla s odkazem na Slavisches Tagblatt přetištěna rovněž v knize Geuse Einsam von Unterwegs (Utopia Verlag, 1912).

Dovětek: Sbírka Ichgott, Massenrausch und Ohnmacht byla konfiskována a v literatuře se objevuje informace o interpelaci sbírky T. G. Masarykem v říšské radě, zdá se však chybná – mezi interpelacemi konfiskovaných textů, které Masaryk v letech 1910–1911 podal, se Sonnenschein nevyskytuje. Naprostým omylem je však informace, kterou uvádějí Karl Markus-Gauß a Josef Haslinger v doslovu k výboru ze Sonnenscheinovy poezie Fesseln meiner Brüder (1984) o tom, že Emil Saudek, „mehrfacher Rezensent von Sonka-Büchern“, měl na mezinárodním kongresu PEN Clubu v Kodani ubezpečit přítomné rakouské autory o Sonnenscheinově kolaboraci s nacisty na základě jemu známých dokumentů. Z třetí ruky tento údaj přebírá i Jürgen Serke v knize Böhmisches Dörfer. Tento kongres se konal v roce 1948, zatímco Emil Saudek zemřel 23. Října 1941 v Praze.

lama

Kulturní bastard

[Slavisches Tagblatt 2, 26. 2. 1911, č. 91, s. [1], 28. 2., č. 92, s. [1]-2]

Moto: „Pevninu našel jsi ve své Duši,
šedou a ponurou, Bože! Géze Samotáři!
Ty kluku židovská, děcko Slovácka, kulturní bastarde.“

V přírodě a ve společnosti neexistuje nic, co by mohlo být skutečně rozloženo na jednoduché prapůvodní části. I v nejnepatrnějším člověku dřímá hojnost a nekonečno. Tím, že rozložíme osobnost – i když působí tak nepatrně – na její základní „složky“, jsme jen na kousku cesty k jejímu poznání, ale nikdy to neznamená, že bychom ji celkově pochopili.

K porozumění tvůrčí osobnosti, umělci, nestačí jen pouhý chemický rozbor její duchovní podstaty. Můžeme vymezit vliv původu, výchovy, prostředí, čistě vnějších osudů na dané uměleckého dílo, a přesto jeho záhadu nevyřešíme, nýbrž jen znásobíme. Skutečný básník bude i tehdy, je-li podroben metodám rozumu, působit záhadně a jen díky citu pochopitelně, jinak nosil jen korunu z kočičího, nikoli pravého zlata, jak se to sluší pro prince ze země géníů.

Příroda a společnost neúnavně tvoří stále nové, překvapující kombinace složek, které se nám zdají být tak jednoduché; a zařazení těchto nových individualit do společné duchovní kategorie, čímž se dílo rozumu v podstatě vyčerpává, je stále těžší a nepohodlnější.

Každá věc je jedinečná, pokud ji vnímáme se zbožnou jemností, avšak jedinec je světem, o němž není těžké tvrdit, že určitě ještě nebyl objeven. Povaha umělce je dokonce labyrintem, klubkem, které nelze rozmotat, knihou se sedmi pečetěmi. Ba i složky sprosté duchovní chemie se dají jen těžko vydestilovat z krve v srdci, z morku, z kostí osobnosti.

Někdo může básníka označit za zcela národního, vždyť přece zpívá o tom, o čem národ jen těžkým jazykem blábolí, a hle: najednou z jeho nitra zazní pronikavé zvolání, které odporuje veškerému vlastenectví. A tu si uvědomíme, že básník není tak úplně náš! Nebo se nám jeví sociálním v tom nejlepší slova smyslu, jako bič na všechny mocné a utlačovaní věří, že jen oni sami jsou oprávněni jím švihat. Ale najednou přicházejí tóny asociální nebo antisociální a zaznívá zpěv o síle, moci, nadbytku a bezohlednosti. A oba tyto protichůdné výbuchy jsou o to děsivější, když víme, že v nepravu není básník, nýbrž my. Okouzlení osobností tvůrce tušíme, že ona disonance je pouze zdánlivá a že harmonie, kterou slyší jen on, dokáže tyto zaslechnuté protiklady spojit v jeden celek, ve třetí, pro nás nepoznanou skutečnost.

Co si má analýza počít s básníkem, který je žid, cítí a bouří slovácky, vyrostl na Slovácku, slovácký dialekt právem považuje za svoji mateřštinu a přitom velmi dobře píše v duchu německého jazyka? Co dokáže křivule vykouzlit za jednoduché složky, když pro společnost a stát, jak nazýváme tu nejděsivější nestvůru, je ten mužský skrznastrz rebel a přitom hluboce pokorný, tj. v hlubokém, dobrovolném ponížení, bratr, který chce bratrům pomáhat na jejich těžké životní cestě? Odežeňme ode dveří ty přechytralé puntičkáře, kteří s oblibou všechno škatulkují, a strohé pitvaly básnických osobností: v praktickém životě a pro své úmysly je možné dělit lidi na úředníky a ne-úředníky, čachráře a ne-čachráře, rentiéry a ne-rentiéry, národní socialisty a mezinárodní socialisty, ale básník není nikdy jen anarchista, jen kolektivist, jen deista nebo ateista, jen oddaný králi nebo jen republikán. Je vždy jen individuální a druh, jehož je odrůdou, nám není znám.

Hovořím o knize*), která - jak se zdá - musí pro přítomný svět zajít na zaslepenost takového sprostého, hrubého, kategorizujícího šílenství. O knize mladého současníka, který do své knihy „Ichgott, Massenrausch und Ohnmacht“ [Jábůh, opojení davem a bezmoc] vtiskl to nejlepší ze sebe, svou vlastní osobnost v nejlepší smyslu. A pro znalce je do tohoto díla vlito mnoho drahocenné vůně.

Název mnohé děsí, je však uměleckou zkratkou skrývající esenci bohatého obsahu.

Srdce básníka, jím samým zbožně opečováváno, hýří ve svých radostech a smutcích, které jsou natolik odlišné od ostatních. Zpívá o svých propastech, které rvou jeho

celistvost, a o propastech, které ho bolestně dělí od ostatních.

Zná svoji hodnotu i bezcennost, svůj úspěch a svoji tragédii. Cítí se výjimečně, jako by se nad vším vznášelo, jako by bylo ničím neporazitelné. Dokáže stvořit království. Své Království:

Bud' blahoslavený a oblažíš druhé!
Chudí, kteří nemají oči a nevidí,
nemají uši a neslyší; jejichž němé rty
hovoří o tom, že po Království Božím touží.

Jest vše. Jsi básníkem, abys ukázal - co
jest. Proto jsi básníkem! Ty vidíš:
půjč jim svoje oči.
Ty slyšíš: prokaž jim tu milost, že
uslyší skrze tebe!
Mluv k nim.

[Macht-Linie / Čára moci]

Ubohé božské Já! Jábůh, on sám shoří vlastním ohněm, který nemůže půjčit druhým. Snese své světlo a žár lidem do údolí, pozvedl hlas a přizval všechny k sobě, aby je výměnou za trochu lásky podaroval svou vřelostí, která - pokud zůstane nerozdělena - v něm ztuhne v led a mráz. Ale cítí, že radosti požívané spolu s davem jsou pouhým opojením jeho duše nemocné touhou, a v hluboce smutném sebepoznání, ve své tragické nedůvěře označuje svou lásku k lidu, k psancům a rebelům za prosté opojení davem!

Navrací se k sobě, ke „Gézovi Samotáři“, který se chce nadále ohřívat nad svou vlastní utopíí a odložit své bytí, dobře si vědom toho, že sny nejsou skutečností a přelud není náhražkou za náruč toužící po lásce:

Kdo trochu vřelosti mi poskytne?
Svou duši za ni dám!
Nikde nikdo?
Nevidím nikoho, nepřejí si
Nikoho - Bohové, nyní za jedinou slzu?!
Nechte mne plakat.....
[Der Verfluchte / Prokletý]

Je to bezmoc, dosud dosažený stupeň v mystériu vývoje tohoto osamělého jedince. Avšak ne stupeň poslední...

Toto nitro disponuje tak rozmanitým vlastnictvím, je dědicem tolika kulturních složek, je obohaceno tolika dušemi zapomenutých a v paměti lidstva přetrvávajících ctitelů krásy, že musí klíčit i nadále.

K tomu je připojeno to, co si nelze představit jako zápůjčku odjinud; to, co je prapůvodním vlastnictvím jeho duše: někdy až téměř vizionářské zření vlastního já a vesmíru, který ho bouřlivě obklopuje, zření zabarvené nádherným ranním světlem a neznámými večerními červánky. Neumdlévající, neustále optimistická víra – přestože se dokonce poměrně často dostaví únava –, že existuje vznešenost života, v níž a pro niž je sladko žít i umírat:

I já patřím k těm, kdo ve slunečné nádheře
vznešenost života před svou duší spatřil,
a prahne po ní myslí žíznivou,
a přesto míří do bažin a mrazu, do temnot.
I já patřím k těm, kdo před svou myslí pokleká
A strnulými dlaněmi snažně duši prosí:
Pojď se mnou zemí bílou – až čas polední se dovrší
Až života píseň velebnou nebeské sféry rozezní:
Neb moje duše tuší, vidí,
Co touha dychtivě si staví;
Znám nejvyšší vznešenost života.
[*Sonett von der Distanz / Sonet o vzdálenosti*]

Tvrdím, že má schopnost pozorovat sám sebe a své okolí, nikoli je však poznat! Pohled básníka jen zvětšuje záhadnost bytí a největší zásluha tvůrců tkví právě v tom, že vůbec donutí ostatní klást si nové otázky, navracet se k věcem již dávno překonaným a znovu přezkoumávat nezlomnost již dávno získaných stanovisek. Neboť veškeré bytí nekonečně složité, nikoliv jednoduché.

Na zemi snášelo se svítání, já vidět mohl hlouběji.
Čím usilovněji jsem však hleděl, tím větší bylo zmatení:
Každý list mlhavé jen zachvění,
Nejbližší blízkost jsem v tu chvíli nepochopil.
[*Das Rätsel / Hádanka*]

S touto bolestnou silou, rozptýlit věci do záhadného tančícího chaosu, se snoubí velký dar, který je vlastní každému básníku, a sice nezoufat nad mocně se kupícím tajemstvím, nýbrž bezstarostně vítězit nad biologickým zdarem a zmarem, nad tím, co vidíme díky krásou omámenému zápalu, a stavět se radostně ke své vlastní existenci. Estét obdivuje plameny, které ho obklopují, a dávno již zapomněl, že ho chtějí zničit. „Krásné je tajemství smrti, nádherná smyslnost, bolest, žal...“, všechno, co škodí, co je nenávistné, je zkroceno krotitelem, kterého zachvátila krása, a spoutáno vítězem, kterému se krása prohry stala vlastní.

Autor této knihy klade poslední otázky lidstva o pozitivním a odmítavém postoji k životu, je ve své podstatě filozofem. Mnozí o těchto věcech tlachají, mnozí je opěvují a mluví o nich hezky, ale jak málo z nich zažije jejich hrůzy? Zde je někdo, kdo denně

kráčí po své křížové cestě, kdo dychtí po tom, si tuto cestu zpříjemnit písní nejvyšších nadějí. Myšlení ho dovedlo na okraj propasti, rozum řekl ne vůči vůli k životu, tu naslouchá své krvi, Pánu, který stojí za rozumem a všechny nás vede:

Má krev. Říká, že život miluje. Má touha po smrti?
Sním, že jsem dohasl, bych životu pro jednu unikl?!
Kdo řekl?! Snad zlý sen, který mi hrozí zánikem...
Jak dobře je mi v bouři! Nemohu se rozpomenout.“
[*Müdigkeit* / Únava]

Tato schopnost, zvolat bez pomoci rozumových reflexí radostné ano životu uprostřed snad z pekla vycházejícího utrpení všech konfliktů a navzdory tíživým silám, je hlasitým znamením velké vnitřní suverénní síly, která chce neporazitelně vládnout. Kdo ji má, je básníkem v pravdě!

Označení „kulturní bastard“, jak se básník v ostýchavém, sebeironizujícím smutku nazývá, je výstižné nejen, když zohledňujeme pestré národní, náboženské a sociální složky, z kterých je tento básník poskládán, získává rovněž svůj symbolický význam, pokud chceme označit způsob, jak vnímá jevy života. Individuálním náhledům na jednotlivosti, individuálním úsudkům nevědomě předchází směs nekonečně mnoha názorů ostatních. Kultury osamělých srdcí, zrovna tak jako všech v davu a v davu žijících horlivců, se v něm sice dopustily největšího krvesmilství, než se zrodily jeho syntézy. V této knize žije také pěkný kousek toho, co živilo moderní českou literaturu devadesátých let; jsou zde básně, které připomínají předčasně zesnulého Hlaváčka (Meine Sprache), Stan. K. Neumanna, pěvce „Apostrof hrdých a vášnivých“, Jiřího Karáska, oprávněného dekadenta a největšího barda Bezruče. Přímý je jen vliv Březinův a je velmi pochopitelné, že tento mystik jmenovanou knihu s radostí přivítal. Ale více než básníci pocházející z lidu jemu tak blízkému, poskytl jeho dílu čilý, neustále tvořící básník zvaný slovácký lid. Odvděčil se mu za to slováckými melodiemi, z nichž alespoň jednu chci uvést:

Píseň.

Píseň tvá, ubohý člověče slovácký,
Výkřikem je zoufalství.
Výkřikem duše, která v okovech vzdychá,
A přitom po svobodě ruce vzpíná.
Vezmou ti všechno: tvou krev, tvé pole,
A tvůj rozum, tvé groše.
Jen tvé srdce a tvou píseň, vzít nestačí,
Sluneční světlo ji rozezná a ozáří.
Dokud ti v hrudi jiskřička života bude žhnout,
Bude mít srdce píseň svou,
Svou píseň, ty ubohý člověče slovácký -
Svůj výkřik zoufalství.

[*Das Lied*]

Ale roucho je německé a německy správné; Hermann Bahr a Stefan Zweig ho označili za dílo básníka. A velmi kosmopolitické! Walt Whitman, Verhaeren, Maeterlink mu byli za kmotry, ale i Verlaine a Baudelaire dali své požehnání.

Ale všichni se museli činit a znovu ožít v novodobém útvaru pohlcení osobním ohněm básníkovým.

V této duši je horečnatá vášeň vše zpracovávat a překouzlit do nových celků.

Měla by být nalezena cesta, všichni by měli být průvodci. Všichni a všechno. Noříme se do divokého, hlučného života ve velkoměstě, opájíme se jeho hříchy a zpěvy, hledáme „úzké uličky, kde se zlá a krásná neřest skrývá,
V prastarých alejích pod hustými keři a stromy,
Kde nevěstky vábí a zločin číhá
A milenci sní tu v milostné extázi.“

[*Kaspar Hauser*]

Ale vznášíme se také vysoko v askezi nad tím vším a v čistotě žijeme pro kult krásy. Vmísíme se mezi rebely a zpíváme s nimi i pro ně, abychom se pak znovu v aristokratickém ústraní zabývali jen strukturou svého nitra.

Z „kulturního bastarda“, jímž se žalostně i jízlivě zároveň nazývá, protože se ještě nachází v nehotovém proudu, se má stát nálezcem vlastní syntézy, nové radostné hodnoty pro sebe a pro všechny: individuem představujícím nový celek, vedeným statečně vybojovaným zákonem, člověkem vůle a činu.

Z těchto míšenců se skutečná kultura může jen těšit!

Přeložila Petra Kulovaná

*) Hugo Sonnenschein. „Ichgott, Massenrausch und Ohnmacht.“ Gedichte. „Die Utopie des Herostrat.“ Ein Akt. Im Verlage der „Utopia“, Paris und Wien 1910.

www.ipsl.cz